

Milé kolegyně, milý kolega,

nižšie nájdete **stručný návod na čítanie**, resp. upozornenie na niektoré zásadné tvrdenia v prvej časti *Obhajoby práv ženy* od Mary Wollstonecraft.

Z primárneho textu prečítajte, koľko budete vládať.

Uvedomujem si, že je dlhý a v situácii, keď o ňom nediskutujeme naživo, nemá význam si ho nijako podrobne konspektovať – aj tematicky je pomerne rôznorodý a chvíľu potrvá, kým si človek na tento typ písania zvykne. Prečítajte si prosím tiež sekundárnu literatúru, ktoré možno to, čo nájdete v práci samotnej, objasnia lepšie, než tento úvod.

V svojom predchádzajúcom e-maili som písala, že vám zadám **úlohu** vzťahujúcu sa k čítaniu. Tu je:

1. Vyberte z prečítaného jeden argument, ktorý považujete za závažný, presvedčivý, dôležitý. Zhrňte ho a vysvetlite, v čom jeho závažnosť, presvedčivosť, dôležitosť spočíva. Dĺžka: 900 – 1 800 znakov s medzerami. Prosím, napíšte toto svoje zhrnutie argumentu do [zdieľaného dokumentu na google docs](#) (možnostiam moodlu v tomto momente vôbec nerozumiem, zároveň chcem, aby ste videli, nad čím uvažujú vaše kolegyně a kolegovia - preto zdieľaný dokument).

2. Ktoré miesta textu boli nejasné, protirečivé, nerozumeli ste im? Dajte mi vedieť. Podobne, svoje otázky napíšte do toho istého [zdieľaného dokumentu na google docs](#).

Prosím, urobte takto **najneskôr do nedele 29. 3. 23:59**. Budem sa snažiť bezprostredne po vašej práci na zadanie reagovať a odpovedať.

V pondelok 23. 3. pošlem pokračovanie návodu na čítanie *Obhajoby práv ženy* ku ďalším kapitolám, aj spolu s handoutom k textu Gatens od Evy Svobodovej.

Ospravedlňujem sa za oneskorené poslanie. Ešte si na tento nový modus fungovania zvykám. Nech sa vám darí v práci a hlavne pevné zdravie vám aj vašim blízkym!

Ľuba Kobová

19. 3. 2020

Mary Wollstonecraft: *Obhajoba práv ženy* (1792). Návod na čítanie: Venovanie, Úvod, 1. – 3. kapitola.

Všeobecne: *Obhajoba práv ženy* (ďalej aj OPŽ alebo tzv. druhá Obhajoba) nie je prvou prácou Wollstonecraft. V dobe jej napísania má už za sebou predovšetkým tzv. prvú Obhajobu – *Obhajobu ľudských práv* (ďalej aj OLP, 1791), ktorou sa budeme zaoberať neskôr, ale aj množstvo menších prác venovaných vzdelávaniu, ďalej množstvo recenzií či román. Pre nás je OPŽ prácou, ktorá Wollstonecraft najviac preslávila, ale slávu v jej dobe autorke priniesla práve prvá Obhajoba. Na jej popularite potom aj Wollstonecraft stavala, keď svoj druhý väčší text – ktorý teraz čítame – pomenovala „obhajoba práv“. Pritom striktné vzaté tento text o obhajobe práv ako takých nie je, je skôr špecificky obhajobou práva na vzdelávanie.

Wollstonecraft OPŽ venovala rozhodne viac času než OLP (tá vznikla v priebehu asi štyroch týždňov), ale aj tak v práci celkovo uvidíte kvalitatívne rozdiely. OPŽ písala ako pamflet – text vychádzal na pokračovanie. Aj preto druhé vydanie práce, ktoré sa dnes považuje za štandardné, obsahuje len obmedzené množstvo opráv a úprav. Jednoducho – Wollstonecraft mala istú predstavu o štruktúre diela (zamýšľala hlavne druhú a tretiu časť, ktoré však nikdy nenapísala), ale nemožno ho považovať za systematické dielo typu *Kritiky čistého rozumu*. Nenechajte sa preto „otráviť“ repetitívnosťou, digresiami, na ktoré aj sama autorka často upozorňuje – berte ich ako súčasť povahy textu, ktorá pracuje s istým rétorickým efektom na čitateľstvo.

Wollstonecraft v OPŽ pravdepodobne nechce presvedčiť všetkých. Jej písanie je adresované „priateľom revolúcie“, teda podporovateľom a podporovateľkám Francúzskej revolúcie, vyznávajúcim revolučné a republikánske ideály. Autorka však pripomína (podobne ako Olympe de Gouges), že revolúcia a jej princípy musí mať dosah aj na životy žien, nielen mužov. Z nášho pohľadu to znie banálne, ale nenechajte sa zmiasť – banálne to, navzdory deklarovanej „všeobecnosti“ práv, nebolo.

Ako text čítať: Čítajte ho pozorne a majte s autorkou strpenie. Virginia Sapiro (Sapiro, 1998) v texte z našej povinnej sekundárnej literatúry ku kurzu uvádza množstvo dôvodov, prečo dnešné feministky pozerajú na Wollstonecraft „cez prsty“. Sapiro, inak autorka asi prvej veľkej monografickej práce o diele Wollstonecraft, ktorá sa ňou zaoberá ako politickou teoretičkou (a interpretuje prakticky celé jej dielo), píše, že vo feministickej teórii sme sa naučili byť pozorné a pozorní k etnickým či kultúrnym odlišnostiam. Ale mali by sme sa naučiť uchopovať aj historickú odlišnosť. Okrem iného to znamená, že slová, termíny, pojmy neznamenajú presne to isté, čo nimi máme na mysli dnes my. Alúzie a referencie, s ktorými pracuje autorka, sú iné než tie, ktoré sú súčasťou nášho bežného interpretačného repertoáru. Na vybrané odlišnosti sa budem snažiť upozorniť, ale ich veľké množstvo nám pri tomto čítaní zostane ukrytých.

Věnování panu Talleyrand-Perigordovi... ((Wollstonecraftová, 1904, pp. 1 - 7)

Wollstonecraft prácu venovala Talleyrandovi-Périgordovi, významnému francúzskemu politikovi predrevolučného, revolučného aj napoleonského obdobia (!), ktorý bol autorom francúzskej revolučnej vzdelávacej reformy (*Správa o verejnom vzdelávaní*, 1791). Talleyrandov návrh národného vzdelávacieho systému francúzskej republiky mal zahŕňať miestne, okresné a departmentálne školy pre chlapcov všetkých sociálnych tried. V prípade núdze mali byť otvorené aj dievčatám-sirotám so zámerom uchrániť ich od prostitúcie. V žiadnom prípade však nemali byť školy prístupné dievčatám ako takým. Wollstonecraft teda útočí na Talleyranda kvôli jeho neschopnosti navrhnúť koedukovaný systém vzdelávania. Ona pritom hneď v druhej vete spojí svoje pojednanie o právach žien s národnou výchovou.

Hneď v druhom odstavci Venovania už môžete vidieť, že Wollstonecraft je morálna mysliteľka, ktorá človeka vidí nielen ako toho, kto má práva, ale aj povinnosť byť cnostná či cnostný. Cnosť (virtue) je

základom morálky aj cieľom jej politického projektu reformy vzdelávania. Wollstonecraft je zároveň veľká kritička inštitúcií vtedajšej spoločnosti a preto odliši mravy (morálku, morals) od zvykov („způsoby“, manners). Zvyky sú kultúrne praktiky, ktoré ľudí formujú od narodenia. Deti je potrebné vychovávať v cnostných zvykoch preto, aby sa stali mravnými – inak bude mravnosť prázdny pojem. Wollstonecraft tu uvedie niekoľko cností – cudnosť (modesty), čistota (chastity) – ktorých podrobnejšie vysvetlenie nechávam na neskôr. Dôležité však je, že tieto cnosti nie sú príslušné žiadnemu pohlaviu, ale o ich dosahovanie a vylepšovanie by mali usilovať tak ženy ako aj muži.

Už vo venovaní Wollstonecraft zhrnie hlavný argument svojej práce: Preto, aby ženy mohli byť „družkami“ mužov (tu širšie pochopené ako s nimi rovné), tak k tomu musia byť vychované. Ak by sa tak nestalo, tak „padá“ celý revolučný a osvietený projekt pokroku vzdelania a cnosti. Ale bez toho, že by osoba poznala dôvody správneho konania, jeho motiváciu, nemožno od nej žiadne také konanie ani očakávať. Aby ženy pochopili svoje mravné povinnosti, jednoducho musia mať prístup k vzdelaniu. (S. 5 – 6.)

Wollstonecraft sa na Talleyranda obracia priamo a nasadzuje hneď od začiatku „ťažké zbrane“, keď fakticky tvrdí, že on sám, hoci revolucionár, ktorý chcel zvrhnúť tyranu (či despociu), je sám tyranom (s. 5) – pokiaľ teda bude stále trvať na vylúčení dievčat zo vzdelávania. A dalo by sa tvrdiť ďalej: ak má byť spoločnosť skutočne zbavená tyranie (ako si to revolucionári bezpochyby želali), tak ženy potrebujú uznanie svojich práv. – Upozorňujem ešte na to, že v odstavci o tyranii sa stretávame s vynechávkou v preklade – vetou, ktorá býva citovaná, preto ju tu uvádzam: „They may be convenient slaves, but slavery will have its constant effect, degrading the master and the abject dependent.“ (Wollstonecraft, 1995, p. 69)¹ Podobný argument nájdeme neskôr aj v *Poddanstve žien* Johna Stuarta Milla (Mill, 1869/1890, 1992, 1998, 2005); pripodobnením žien a otrokov sa ešte budeme zaoberať.

V závere Venovania Wollstonecraft poukazuje na pozitíva vzdelávania žien pre spoločnosť ako celok, najmä pre vzťahy žien a mužov, rodiny. A celkom nakoniec bude protiargumentovať – jej argument sa už netýka toho, čo možno očakávať od rozvoja cnosti, ale aké hriechy či skaza sa dajú čakať, ak ženy prístup k vzdelaniu mať nebudú (s. 7).

Úvod (Wollstonecraftová, 1904, pp. 11 - 17)

Wollstonecraft sa v prvom odstavci pýta, čo stojí za neutešivým stavom vecí – je to príroda alebo civilizácia? Je to civilizácia, presnejšia nesprávna výchova, ktorá vedie ženy k tomu, aby boli ľúbivé a zaslúžili si lásku mužov, ale nevedie ich k tomu, aby si zaslúžili ich úctu. Svoj podiel na tom majú aj mnohé príručky pre ženy, ktoré vytvárajú zhubný ideál žien.

Autorka možno prekvapivo tvrdí: „Ježto jsem žena, nechci dát u čtenářů vzniknout domněnce, že mi jde o prudkou diskusi o rovnocennosti obou pohlaví.“ (S. 12.) Takéto konštatovanie nás môže v kontexte toho, že dielo Wollstonecraft čítame práve ako argument za rovnocennosť žien a mužov, prekvapiť. Podľa Sandrine Berges (Berges, 2013, p. 21) je to strategický ústupok čitateľstvu, od ktorého chce, aby čítali ďalej a jej pamflety s OPŽ si kupovali.

Možno však dôležitejšie je to, že Wollstonecraft rozlišuje medzi rôznymi skupinami žien a jednu konkrétnu – stredné vrstvy („middle class“) – považuje za adresátky svojho diela. Vlastne jej vadí, že ženy zo stredných vrstiev napodobňujú hlúpe aristokratky, „dámy“ či „dámy vyššej spoločnosti“ (s. 13), *ladies*. Prítom práve tie sú esenciou všetkého, čo treba u žien kritizovať a potlačiť – sú najviac v područí

¹ Na margo prekladu: Dochádza v ňom k istým významovým posunom, prekladateľka tiež dosť menila (zložitú a nie vždy štandardnú) syntax Wollstonecraft. Kvalitu prekladu ale teraz neposudzujem. Ak niekde dochádza k nejakej dezinterpretácii, tak na to upozorním.

dedičnej moci a dedičného vlastníctva, ktorá je podľa Wollstonecraft celkom diskvalifikovaná. Ženy zo strednej vrstvy síce nevykonávajú žiadnu námezdnú prácu, ale aspoň nie sú v takom područí dedičnej moci ako „dámy“, sú najbližšie k tomu, čo by nazvala ľudská prirodzenosť (Berges, 2013, p. 36).

V závere Úvodu sú dve zaujímavé tvrdenia: Prvé sa týka „sociálnej konštruovanosti“ mužskosti a ženskosti (s. 16). V anglickom origináli Wollstonecraft doslova hovorí, že „[s]lovo 'mužský' je strašiak (bugbear)“, je to vlastne len nejaká figúra, nie skutočný človek, na ktorého sa nabaľujú mnohé predsudky. A podobne tak ženskosť je charakterizovaná „nepravými pojmi“ (s. 16), ktoré však majú skutočné dôsledky. Druhé tvrdenie je jej návrh sociálneho experimentu, v ktorom vlastne vyzýva mužov, aby na seba uplatňovali cnosti, ktoré vyžadujú od žien – mravnosť (tu: *chastity*) a čistotu (tu: *modesty*). Je to opäť podobný argument, ako robí neskôr Mill, hoci v inom garde, keď tvrdil, že nič než podriadenie žien mužom sa v histórii nevyskúšalo. Tu Wollstonecraft priamo vyzýva k tomu, aby sa práveže vyskúšalo iné usporiadanie. Až po tomto empirickom teste by bolo možné tvrdiť niečo o povahe žien a mužov.

Kapitola prví: O právech a povinnostiach ľudstva (Wollstonecraftová, 1904, pp. 19 - 29)

Prvá kapitola začína niečím, čo by bolo možné nazvať katechizmom osvietenstva (Sapiro, 1992) – tromi otázkami a odpoveďami, ktoré vymedzujú priestor úvah Wollstonecraft a ktoré pokladajú „nejprostší[i] pravd[y]“ (Wollstonecraftová, 1904, p. 19), resp. prvé princípy („first principles“, (Wollstonecraft, 1995, p. 79))²:

„V čem pak spočívá povznesenosť člověka nad zvíře? Odpověď je jasná jako věta, že dvakrát dvě jsou čtyři: v rozumu.“ (Wollstonecraftová, 1904, p. 19; zvýraznenie LK) – Podľa Berges (Berges, 2013, p. 42) je to aristotelovský argument, ktorý na rozdiel od zvierat považuje za dištinktivnú ľudskú vlastnosť reč – *logos*. *Logos* však možno chápať aj ako rozum.

„Která vlastnost povyšuje jednu bytost nad druhou? *Cmost*, – odpovíme bez váhání.“ (Wollstonecraftová, 1904, p. 19; zvýraznenie LK) – Podľa Berges (Berges, 2013, p. 43) nie samotná inteligencia (napr. IQ) je niečo, čo je oprávnenou mierkou dištinkcie medzi ľuďmi, ale to, ako s touto inteligenciou, rozumom narábame a tak sa stávame lepšími (alebo nie) – cnosťami.

„Proč byly člověku dány vášně? Aby v boji s nimi došel stupně *poznání*, který není dopřán zvířatům, – napovídá zkušenost.“ (Wollstonecraftová, 1904, p. 19; zvýraznenie LK) – Opäť, podľa Berges (Berges, 2013, p. 43), nie všetky vášne sú zhubné a ničiacie charakter človeka, ale môžu slúžiť rozvíjaniu poznania.

Rozum, cnosti a poznanie sú prepojené: Byť mravnou osobou – cnostnou či cnosťami – nie je možné stať sa bez používania rozumu a bez poznávania. Rozum ale nie je jediným zdrojom poznávania, ním sú aj vášne.

Ako píše Sapiro (Sapiro, 1998) aj v našom sekundárnom texte, rozum nemožno chápať ako karteziánsky rozum celkom oddelený od tela. Podľa Sapiro (Sapiro, 1998, pp. 126 - 128) chápanie rozumu u Wollstonecraft vychádza hlavne z Davida Hartleyho (1705 – 1757) a Clauda-Adriena Helvétia (1715 – 1771). Rozum nie je abstraktným matematickým rozumom, ale je miestom, kde dochádza k spájaniu myšlienok (association of ideas), teda procesu, v ktorom sa zmyslové počitky premieňajú na idey, a spájajú sa do myšlienok a súdov. Rozum je teda aktívnym procesom chápania založeného v skúsenosti.

Pre pochopenie roly vášní je, myslím, dôležité uviesť, že Wollstonecraft je na rozdiel od skeptického Rousseua optimistkou, mravnou perfekcionistkou. V jednej zo svojej polemík s Rousseauom (s. 22 – 23) argumentuje, že hoci niektoré vášne môžu byť zlé či škodlivé (s. 23), vytvárajú našu skúsenosť, môžu tak

² Preklad je, ako som už písala, pomerne zjednodušený. Sú v ňom aj podstatné vynechávky. Tu sa napr. vytratili „prvé princípy“. Prekladateľka Anna Holmová, zdá sa, príliš nerešpektovala Wollstonecraft ako filozofku. (Súdim nielen na základe tejto vynechávky.)

prispievať k poznaniu na základe ktorého budeme prehodnocovať svoje mravné postoje a konanie a stávať sa tak cnostnými. Wollstonecraft dôveruje božej múdrosti (s. 23). „Rousseau se snaží dokázati, že z počátku vše bylo dobré, - mnozí autoři, že vše je dobré nyní, - a já, že vše bude dobré.“ (24) Pre Berges z toho vyplýva otázka, čo tu pre Wollstonecraft predstavuje toto „bude“. Je to ľudská budúcnosť či večnosť (teda riša, „kde není ani ženitby ani vdavek“, s. 53 – je to odkaz napr. na Matúšovo evanjelium 22:30)? Nechajme ju teraz otvorenú – argumenty v texte Wollstonecraft by sme našli pre obe alternatívy – dôležité je jej presvedčenie, že ľudia ako bohom zoslaní na zem sa môžu zdokonaľovať a že boh vlastne garantuje to, že aj to, čo je zlé, vo výsledku môže (pravdepodobne musí) generovať dobro (s. 23). Alebo ešte inak: „Jsouc pevně přesvědčena, že není na světě zla, jemuž by tu Bůh nebyl vykázal místa, zakládám svou víru na dokonalosti boží.“ (S. 24.)

Rozumu sa stavajú do cesty predsudky (s. 20). Tu Wollstonecraft dobre súznie s Kantom, keď zotrúvanie v predsudkoch nazýva „intelektuálnou zbabelosťou“ (tamže). Predsudky sa neobjavujú z ničoho nič, ale sú vlastne prebratými názormi autorít (por. s. 28). – Aj preto je dôležitá argumentácia druhej polovice prvej kapitoly. Tu autorka rozvíja argument, že sú to ľudské inštitúcie, zvyky, čo je pôvodcom zla. Existujúce inštitúcie či zvyky nie sú vôbec dokonalé³, práve naopak. Akákoľvek nadvláda človeka nad človekom – tu exemplifikovaná cez tyraniu, despotizmus, kráľovskú moc („zkázonosný purpur“, s. 29) – je morálne neospravedliteľná a mravnosť korodujúca. – Tu je príznačné, že pre preukázanie tohto názoru si Wollstonecraft berie tri homosociálne mužské inštitúcie – armádu, námorníkov, klér (s. 26 – 28).

Kapitola druhá: Rozbor vládnoucího mínění o závislosti charakteru na pohlaví (Wollstonecraftová, 1904, pp. 30 - 59)

Výchovné príručky sú plné protirečení, ktorých účelom je zmiast' ženy: Prakticky v celej druhej a tretej kapitole sa Wollstonecraft venuje napadaniu Rousseaua, Gregoryho a ďalších – tu anonymných – autorov a ich predstáv o ženskosti a ich ospravedlňovania nadvlády mužov. „(...) má výtku je namířena proto obsahu oněch knih, které dle mého soudu, chtějí snížit jednu polovinu lidstva, a ženě přiřknouti příjemnost, ubírajíce jí veškerou skutečnou cnost“ (35). Predovšetkým, tieto predstavy sú nesmierne protirečivé – na jednej strane tvrdia, že ženy sú medzičlánok medzi človekom a zvierat'om a na druhej strane zo ženy robia predmet zbožňovania. Je treba vydať sa inou cestou a až potom uvedené predstavy buď potvrdiť alebo vyvrátiť: „Vyjde-li na jevo, že jako zvířata jsou ženy stvořeny pro požitek mužů, nechají je v tomto stavu a nebudou si z nich tropit šašky prázdnými poklonami. Bude-li dokázáno, že jsou bytosti rozumem nadané, nebudou jim muži ze smyslnosti klást překážky na cestu vývoje (...).“ (56) – Wollstonecraft sa bude snažiť predstaviť čo najviac argumentov pre podiel žien na rozume. Dobro je len jedno (56), cesta k nemu je tiež len jedna (30), cnosť je len jedna, nie je relatívna (41).

Wollstonecraft (znovu) komplikuje chápanie ženskosti a mužskosti: Ako som už uvádzala vyššie, Wollstonecraft sa „hrá“ s tým, čo ja náležite „feminínne“ a čo „maskulínne“. V tejto kapitole v poukazovaní na to, že feminínne charakteristiky môžu získavať aj muži, pokračuje ďalej. Hľadá napríklad podobnosti medzi nesamostatnými ženami a vojakmi (s. 38 – 39), chyby ich charakteru sú v zásade podobné: počúvajú autority, namiesto rozvíjania morálky si osvojujú predsudky, dbajú na spoločenské pravidlá správania, svoj šarm, zábavu.

Výchova nie je samospásna: Wollstonecraft tu modifikuje svoje tvrdenie o potrebe vzdelávania ako spôsobu nápravy nespravodlivosti a spoločnosti vôbec. Zmena systému vzdelávania, ako za ňu argumentuje vo vzťahu k francúzskemu návrhu, nestačí. Je to tak preto, lebo výchova nie je len vzdelávanie, dokonca ani nie len socializácia v rodine a ďalších inštitúciách v detskom veku. Zvyky

³ Por. s. 26, tu Wollstonecraft celkom určite odkazuje na polemiku Edmunda Burkea, Richarda Pricea a jej samej v *Obhajobe ľudských práv*.

spoločnosti ako takej, usporiadanie jej inštitúcií, sa musí podstatne zmeniť. – Myslím teda, že tu neplatí rýchle odsúdenie Wollstonecraft, ktoré nesprávne hovorí, že Wollstonecraft chce vlastne len odstrániť rodové (genderové) stereotypy vo vzdelávaní a spoločnosti. – Autorka hovorí o zásadnej premene základov spoločnosti: „Dokud spoločnosť se nezmění v svých základech, nesmíme mnoho od výchovy očekávat.“ (S. 34.)

Sú muži telesne vyspelejší než ženy?: V tejto aj v nasledujúcej kapitole sa objavuje tvrdenie, že áno. Napr.: „Nepřeji si nikterak převrátiti řád světa – tato konkluse by byla chybná. Vždyť připouštím, že muži již svou tělesnou konstitucí zdají se býti určeni Prozřetelností, aby došli vyššího stupně dokonalosti. Mluvím povšechně o celém pohlaví; ale nevidím ani stínu důvodu pro závěr, že jejich ctnosti by se měly lišit co do podstaty.“ (42) V tretej kapitole: „(...) připouštím, že fyzická síla zajišťuje muži superioritu nad ženou. A to je jediný pevný základ, na němž může spočívat nadvláda pohlaví jednoho nad druhým.“ (61) Vyzerá to tak, ako by tu Wollstonecraft ustupovala. Je ale dôležité, čo po týchto rétorických ústupkoch nasleduje – je to vždy argumentácia za to, že cnosť je len jedna (42), cnosť a vedenie-poznanie (61) je len jedno. Teda že až na túto – pre Wollstonecraft nevýznamnú, telesnú genderovú, diferenciu – je všetko ostatné pre ženy a mužov spoločné – a práve na tomto záleží. Podľa Berges (Berges, 2013, p. 59) je to rétorické „niečo za niečo“ – svojim predpokladaným kritikom predhodí uznanie rozdielu v telesnej sile, ale nezľaví v tom, čo je pre ňu podstatné – v rovnakej morálnej zdokonaliteľnosti mužov a žien, v rovnakej schopnosti byť cnostná či cnostný, v rovnakej schopnosti používať svoj vlastný rozum.

Kapitola tretí: Pokračovanie o témže predmete (Wollstonecraftová, 1904, pp. 60 - 82)

Je tu viacero zaujímavých postrehov, ale nechcem sa nimi zaoberať jeden za druhým. Možno najdôležitejší, ktorým sa nezaobera inde, je ten o prepojení duševnej a fyzickej sily (60 – 61). Ženy majú cvičiť svoje telá, užívať si pohyb vonku, nadobúdať fyzickú silu. – Možno tu je zamlčaný záver a protiargument k jej tvrdeniu, že uznáva fyzickú superioritu mužov?

Literatúra

- Berges, S. (2013). *The Routledge guidebook to Wollstonecraft's A vindication of the rights of woman*. Abingdon: Routledge.
- Mill, J. S. (1869/1890). *Poddanství žen* (M. Blažková & C. Garrigue Masaryková, Trans.). Praha: Časopis českého studentva.
- Mill, J. S. (1992). The subjection of women. In S. Collini (Ed.), *J. S. Mill : On Liberty and other writings* (pp. 117 -218). Cambridge & New York & Melbourne: Cambridge University Press.
- Mill, J. S. (1998). Podrobení žen (K. Hilská, Trans.). In L. Oates-Indruchová (Ed.), *Dívčí válka s ideologií : klasické texty angloamerického feministického myšlení* (pp. 27 - 37). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mill, J. S. (2005). Poddanstvo žien (E. Višňovský, Trans.). In *Logika liberalizmu* (pp. 548 - 669). Bratislava: Kalligram.
- Sapiro, V. (1992). *A vindication of political virtue : the political theory of Mary Wollstonecraft*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sapiro, V. (1998). A woman's struggle for a language of enlightenment and virtue : Mary Wollstonecraft and Enlightenment 'feminism' In T. Akkerman & S. Stuurman (Eds.), *Perspectives on feminist political thought in European history : from the middle ages to the present* (pp. 122 - 135). London & New York: Routledge.
- Wollstonecraft, M. (1995). A vindication of the rights of woman. In S. Tomaselli (Ed.), *A vindication of the rights of men with A vindication of the rights of woman and Hints* (pp. 65 - 294). Cambridge: Cambridge University Press.
- Wollstonecraftová, A. s. (1904). *Obrana práv žen* (A. Holmová, Trans.). Praha: Jan Laichter.